

ZUZANNA TOPOLIŃSKA

Macedonian Academy of Sciences and Arts
Research Center for Areal Linguistics

Na marginesie zbioru pronominalnych operatorów referencji

Abstrakt: Autorka analizuje znaczenie i dystrybucję pronominalnych rdzeni deiktycznych funkcjonujących jako tzw. partykuły postpozycyjne.

Słowa kluczowe: *pro nomen*; konsonantyczne bazy deiktyczne

Przyjmuję, że semantyczna struktura języka obejmuje trzy, i tylko trzy, typy jednostek:

1. predykaty, tj. jednostki zdolne konstituować minimalny komunikat językowy – propozycję; predykaty (tj. pojęcia generyczne) stanowią grubo ponad 90% naszego słownictwa;
2. nazwy własne (*nomina propria*) użyte prymarnie¹;
3. operatory referencji, tj. jednostki (leksemy, morfemy), których funkcją jest umożliwienie odbiorcy tekstu pełnej, lub choćby częściowej, identyfikacji zdarzeń i uczestników zdarzeń, o których mowa w tekście. Podstawę tego zbioru stanowią leksemy w tradycyjnych opisach gramatycznych przedstawiane jako zaimki.²

¹ Pod użyciem sekundarnym rozumiem użycie typu: *W naszej klasie są trzy Marysie.* itp.

² O zaimkach jako operatorach referencji miałam już okazję pisać (por. Topolińska 2016).

Przyjmuję, że „na oko” dwuznaczny termin łaciński *pro nomen* to skrót od „*pro nomen proprium*”, a nie od „*pro nomen substantivum*”.

Chciałabym w tym tekście przedstawić pewne marginalne formy pronominalnych operatorów referencji znane mi tak z polskiego, jak i z innych języków słowiańskich.

Ciekawą bogatą serię stanowią określenia temporalne z postpozycyjną partykułą³ deiktyczną **sъ* znane niemal wszystkim językom słowiańskim. Tu należą polskie konstrukcje jak *dziś, latoś...*, serbskie jak *danas, noćas, večeras...*, macedońskie *денес / денеска, ноќеска...*; rosyjski posłużył się tu formą genetywną zaimka: *сегодня*, co przypomina nam staropolskie powiedzenie *do siego roku...*

Postpozycyjną partykułę **sъ* odnajdujemy również w pronominalnych złożeniach jak *ktoś, coś, kiedyś, gdzieś*, gdzie jej funkcją jest – jak się wydaje – wyodrębnienie jednego, bliżej nieokreślonego człowieka, przedmiotu, zdarzenia, miejsca itp. W innych językach słowiańskich znajdujemy w tej funkcji formę refleksywną **si*, por. czeskie *kdoś, coś*, słowackie *ktosi, čosi*, macedońskie *некој си* itp.

Inna interesująca seria to konstrukcje z pronominalną postpozycyjną partykułą *-ka*; przykłady zebrane w czeskim słowniku Kopečnego (por. ESSJ I, s. 316) pokazują, że partykuła ta ma na słowiańskim terytorium szeroką dystrybucję w dwu typach konstrukcji: (a) jako afiks pronominalnych adwerbiów typu południowo-słowiańskiego *tuka*, macedońskiego *денеска, ноќеска*, górno-łużyckiego *wonka, deleka, horka* itp., (b) jako postpozycyjny afiks wzmacniający ekspresję zaimków osobowych, por. mac. *јаска*, srb. *menika, tebika*, ros. dial. *мнека, тебека*, itp.

Kolejne interesujące formacje to złożenia pronominalne typu polskich regionalnych *ten tu, ten tam*, które z neutralnym *ten* tworzą nowe wydanie starego układu: **sъ* ~ **тъ* ~ **овъ*. Por. też „trwałe” zestawy jak *ten i ów* z inter-

³ Zastanawiałam się nad terminem „partykuła” – zważywszy, że partykuły to samodzielne leksemy o funkcji predykatów, mam jednak nadzieję, że przydawka „postpozycyjna” wyjaśnia sytuację, a inny termin z polskiego arsenału nie przychodzi mi do głowy.

pretacją ‘niektórzy’, ‘są tacy, którzy...’, itp., czy dwuelementowy zestaw: *ten ~ tamten...*

Formy od rdzenia **ov-* pojawiają się najczęściej w zestawieniach z formami od rdzenia **t-*, przy czym wnoszą regularnie element nieokreśloności, por. *tu i ówdzie, wtedy owędy, taki owaki...*⁴

Specyficzną formę referencji przedstawiają konstrukcje z zależnym zdaniem względnym. Por. np. złożoną propozycję typu: *Poznałam człowieka, który wczoraj wywołał ten incydent w śródmieściu.* – ów człowiek zidentyfikowany jest jednoznacznie poprzez swój unikalny czyn i choć jedynym powierzchniowym wykładnikiem referencji jest tutaj zaimek względny *który*, nasza propozycja jest semantycznie identyczna z propozycją, w której pojawia się na powierzchni zaimek wskazujący, tj. *Poznałam TEGO człowieka...* itd. Innymi słowy, uogólniając przedstawioną interpretację: w każdym wyrażeniu argumentowym, które implikuje zdanie względne, kryje się – niekoniecznie obecny na powierzchni tekstu – pronominalny wykładnik referencji, por. np. *Znam [jednego] majstra, który mógłby tę operację przeprowadzić., Pokażę ci teraz [tę] książkę, o której rozmawialiśmy wczoraj., itp.* itd.

Bibliografia

- KOPEČNÝ F., 1973, *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena*, Sv. 1, Předložky, koncové partikule, Praha: Československá Akademie Věd.
- TOPOLIŃSKA Z., 2016, Zaimki – uniwersalny system referencji, *LingVaria*, 1 (21), s. 35–41.

⁴ Sytuacja polska różni się tu zasadniczo od południowo-słowiańskiej, gdzie formy od rdzenia **ov-* nadal funkcjonują w starym układzie trójkowym: ‘bliski’ ~ ‘neutralny’ ~ ‘oddalony’: **ov-* ~ **t-* ~ **on-*, przy czym układ ten odnosi się zarówno do stosunków przestrzennych, jak i emocjonalnych: przedmiot sympatii ~ przedmiot uczuciowo neutralny ~ przedmiot antypatii.

On the margin of the set of pronominal operators of reference**(s u m m a r y)**

The author analyses the semantics and distribution of pronominal deictic roots functioning as the so-called end-particles.

K e y w o r d s : *pro nomen*; consonant deictic bases